

A FÖLDRAJZ OKTATÁSI, KÖZMŰVELŐDÉSI ÉS KUTATÁSI FELADATAINAK FŐBB IRÁNYAI A 80-AS ÉVEKRE¹

Tisztelt Vándorgyűlés, kedves Vendégeink !

A Magyar Földrajzi Társaságnak sok évtizedre visszanyúló hagyományaként az 1981. évi, sorrendben a 34. vándorgyűlésünket Csongrád megye és Szeged város Tanácsa meghívására, a TIT Csongrád megyei Szervezetével és a Magyar Földrajzi Társaság Szegedi Osztályának közreműködésével rendezzük. Engedjék meg, hogy a Magyar Földrajzi Társaság elnöksége nevében mindjárt az elnöki megnyitó előadásom bevezetőjében kifejezzem köszönetemet a sokoldalú és előzékeny támogatásért, amellyel vándorgyűlésünk sikeres megrendezését elősegítették.

Földrajzi vándorgyűlésünk célja többértű tapasztalatszerezési lehetőség biztosítása, de főként két alapvető célkitűzést tartunk szem előtt:

1. A különböző szintű oktatási intézményekben működő földrajztanárok, egyetemi tanárok és kutató geográfusok évente egyszer minél nagyobb számban jöjjenek össze, cseréljék ki véleményüket és tapasztalataikat a földrajz oktatás-nevelés, a kutatás eredményeinek jobb felhasználása, továbbfejlesztése érdekében.

2. Célkitűzésünk második fontos szempontja, hogy folyamatosan és részleteiben megismertessük hazánk különböző tájait, megyéit és városait, az ott élő népesség termelő tevékenységét, kulturális, lakó- és anyagi életkörülményeiben végbemenő fejlődést, ill. változásokat. A földrajztanároknak és -kutatóknak elengedhetetlenül szükséges, hogy megismerjék, a természeti táj erőforrásai hasznosításában, a népgazdaság különböző termelési és fogyasztási ágazataiban — egy adott környezetben — milyen átalakulások mennek végbe, milyen újabb tapasztalatok szerezhetők az oktató-nevelő munkához.

A megismerteket tanáraink élményszerűen tanítsák, ill. mondják el az ország minden iskolájában. A geográfus kutatók pedig tapasztalataikat hasznosítsák tudományos munkájukban.

Társaságunk ez év áprilisában az elkövetkező négy esztendőre választott új vezetősége arra törekszik, hogy hagyományos vándorgyűléseink és az 1980-ban elfogadott új alapszabálynak célkitűzéseit most és a jövőben maradéktalanul megvalósítsa, sőt tovább gazdagítsa. Alapszabályunk szerint (lásd Földrajzi Közlemények 1981. 2. sz.) fő feladatunk, hogy tevékenységében, szervezeti egységében, létszámában dinamikusan fejlődő Társaságunk jobban elősegítse a földrajzkutatást, a földrajzi ismeretek széles körű terjesztését a felső- és közoktatásban, a közművelődésben. Továbbá a földrajztudomány olyan gyakorlatban is hasznosítható eredményeket érjen el, amelyekkel fokozottabban szolgálhatja a népgazdaság célkitűzéseit, általában a szocializmus építését.

¹ PÉCSI MÁRTON, elnöki megnyitó előadása

E fontos munkánkhoz körültekintő, hatékony, kölcsönös és megértő együttműködésre lesz szükség.

Társaságunknak 2400 tagja van, jelenleg hat szakosztállyal és hét regionális (vidéki) osztállyal rendelkezünk (lásd SOMOGYI S. főtitkári jelentését a Földrajzi Közlemények 1982. 1. számában), ez utóbbiak között — Győr központtal — a Kisalföldi Osztály éppen áprilisban alakult meg.

Társaságunk tagjainak, az osztályoknak és szakosztályoknak, miként magának a földrajznak is, az érdeklődési területe és feladatköre meglehetősen széles. Tevékenységünk célszerű és időszerű feladatainak megválasztásához arányosan figyelembe kell vennünk egyrészt tagjaink különböző igényeit, másrészt a tudomány és a gyakorlat (oktatási, művelődési és népgazdasági) elvárásait Társaságunkkal szemben.

Tagjaink legszélesebb körét a földrajztanárok alkotják, akik egyrészt az állandóan gyarapodó és megújuló földrajzi ismeretek figyelemmel kísérésének lehetőségét várják Társaságunk rendezvényeitől, másrészt a földrajzoktatás sajátos módszereiben való elmélyedést, tájékozódást és tapasztalatcserét keresik. Mivel oktatás- és köznevelési rendszerünk fejlesztése nem kis feladat, sőt ösztársadalmi érdek, ezért a Művelődési Minisztérium külön kutatási főirányt (OTTKT) és emellett kutatásfejlesztési programot (OKKFT) is kitűzött a VI. ötéves terv időszakára. Ez utóbbi „feladata a köznevelés távlati fejlesztési koncepciójára vonatkozó döntések, illetve azok végrehajtását szolgáló szakmai programok tudományos megalapozása”. Az OTTKT 6. sz. főiránya keretében pedig a közművelődési intézmények tanulási, tanítási és nevelési folyamatainak kutatása folyik az Oktatáskutató Intézet és az Országos Pedagógiai Intézet irányításával.

A földrajznak a művelődésünkben betöltendő szerepe kétségtelenül megnövekedett, a közművelődés és közoktatás kapcsolatában egyaránt. Ennek bizonyítása és elismertetése érdekében Társaságunk szakosztályai és vezető testületei több ízben is kampányszerűen léptek fel, koncepciókat, petíciókat készítettek a felső irányító szervek részére, többnyire azonban bizonyos, a földrajzra kedvezőtlen döntések elhárítása érdekében.

Elnökségünk a jövőre nézve célszerűbbnek látja és javasolja azt, hogy Társaságunk Oktatási Szakosztálya és osztályai ismerkedjenek meg a fentebb említett, köznevelést fejlesztő főirányokkal, és annak figyelembevételével dolgozzanak ki sajátos érdekünket szolgáló tevékenységi programot az elkövetkező négyéves időszakra. A jövő közművelődési-társadalmi igényeit eredményesebben szolgáló, új szemléletű földrajztanítás tartalmának és módszerének a kimunkálása csak kitartó, következetes és közös erőfeszítéssel érhető el.

A közművelődés, az oktatás és elsősorban a felsőoktatás terén az új szemléletű és modern tartalmú földrajztanításnak az újabb keletű társadalmi-gazdasági és kulturális igényeket jól kifejező földrajzi kutatásirányzatokból kell merítenie, annak eredményeit szorosabban kell követnie a folyóiratokból és olyan tudományos publikációkból, mint pl. Magyarország tájföldrajza, a Földrajzi Tanulmányok sorozat és az újabb egyetemi és főiskolai tankönyvek, oktatási segédkönyvek.

A Földrajzi Társaságnak létszámában kétségtelenül kisebb, de tartalmi, ill. irányító tevékenységére nézve meghatározó szerepet betöltő részét a kutatók, ill. a felsőoktatásban dolgozó geográfusok alkotják. A szakosztályokban, osztályokban, bizottságokban vállalt munkájukkal a Társaság egésze célkitűzéseit, érdekeit szolgálják. Az ő közreműködésükkel válik lehetővé a föld-

rajzkutatás újabb eredményeinek, a földtudományok új irányzatai elvi és gyakorlati célkitűzéseinek megismertetése.

Az elmúlt évtizedben Földünkön olyan méretű és lendületű gazdasági-társadalmi változások indultak el, ill. mentek végbe, amelyek a földrajzkutatások irányaira és a földrajztanítás tartalmára és szemléletére is messzemenő kihatást gyakorolnak.

Az újonnan jelentkezett globális problémák közül a legfontosabbak:

- a világméretű demográfiai robbanás és az extrém méretű urbanizálódás,
- a természeti környezeti ökológiai válság, és következményeként a környezetvédelem elodázhatatlan megoldása,
- a természeti erőforrások rohamos szűkülése, mely ma veszélyes módon az energiaválságban mutatkozik meg,
- a háborús feszültség fokozódása és a harc a békéért, a lokális, ill. regionális háborúk és újabb feszültségek kialakulása a Föld egyes térségeiben,
- tartós és egyre jobban elmélyülő feszültségek alakulnak ki az elmaradott országok és a fejlett országok technológiája, gazdasági termelése és élet-színvonala között.

Ezekkel és még néhány hasonló, az egész emberiség és hazánk jelenét és jövőjét is befolyásoló körülménnyel a földrajznak mind a kutatás, mind pedig az oktatás különböző szintjén behatóan foglalkoznia kell.

A termelés további növekedésével kapcsolatban korábban nem vettük figyelembe pl. azt a körülményt, hogy egyes földrajzi térségekben a növekedésnek milyen mértékben szabnak korlátot a meg nem újuló természeti erőforrások, de a megújuló erőforrások (víz, termőtalaj stb.) is veszítenek önreprodukáló képességükből túlzott használatuk miatt. A Föld népességének robbanásszerű növekedése következtében az élelmezéshez szükséges bővített újratermelés biztosítása, az ipari termelés rohamos fejlődéséhez szükséges nyersanyagok és erőforrások távlatokra való pótlása, továbbá az egészséges élet-körülmények biztosítása érdekében elengedhetetlen feladattá vált a felértékelődött természeti környezet újraértékelése. A kormányoknak, ill. gazdasági irányítóknak olyan információkra van szükségük, amelyek birtokában a területfejlesztés számára megalapozott döntéseket hozhatnak (PÉCSI 1979. Földr. Közl.). A földrajztanítás szempontjából a fenti kérdéscsoport — röviden összefoglalva — azt jelenti, hogy egy adott ország vagy régió tárgyalásánál a természeti adottságokat és erőforrásokat — mint természeti potenciálokat — racionális gazdasági hasznosításuk szemszögéből vizsgáljuk. Azt is tudatosítani kell, hogy bár az egyes régiók, ill. országok helyzetük, ill. (egyres) természeti erőforrásaik gazdagsága alapján nemcsak lokális, hanem regionális vagy világméretű természeti potenciálokkal is rendelkezhetnek, ezek értéke azonban a földrajzi térben és (gazdaságtörténeti) időben változó. A természeti környezet potenciális értéke függ a társadalom rendszerétől, a gazdálkodás technológiai szintjétől, a fogyasztástól és még sok egyéb — társadalmi környezeti — tényezőtől.

A hatvanas években kirobbant globális környezeti ökológiai krízis és az azt követő energiaválság azóta sem csökkent, sőt tartós folyamatnak tartják, melynek megoldására számos intézkedést, részletes elemzéseket, kutatásokat irányoznak elő, mégis felszámolását még az ezredfordulóig sem látják lehetségesnek. Kormányunk gazdasági, kulturális és tudományirányító szervei az elmúlt években a fenti válság csökkentése érdekében fontos intézkedéseket hoztak. Gazdasági és környezetegyensúlyunk biztosítására — a jövő gazdasági-

termelési célkitűzéseinek megfelelően — koncepciókat dolgoztak ki (környezetvédelmi, település- és területfejlesztési koncepciók). Ennek érdekében többek között olyan kutatási főirányokat és kutatásfejlesztési programokat tűztek ki, melyek kimunkálásuk után alapul szolgálnak célszerű állami döntések meghozatalára.

A művelődési tárca pedig a környezetvédelemnek a megóvására való nevelést és oktatást minden iskolatípusra elrendelte, és a nevelési-oktatási programok többféle tantárgy között a földrajzra is jelentős szerepet hártanak.

Kétségtelen, hogy a környezetvédelem tanítását nem lehet egyetlen tárgy keretébe sorolni, miként a környezetvédelemhez kapcsolódó kutatások is csaknem valamennyi tudományághoz kapcsolódnak. A környezetvédelmi intézkedések azonban a környezetegyensúly fenntartása szempontjából összetetten, ill. helyesen értelmezett környezetfogalom meghatározásában, a környezetkutatás folyamatában a földrajznak a szerepe élenjáró.

A környezet fogalmát az egyes szaktudományok szűkebb értelemben, de eltérő tartalommal használják, mint pl. a biológia az élővilágot, ill. annak egyedeit körülvevő természetet. Ezek mellett, illetve velük szemben az elmúlt években több alkalommal is kifejtettük és hangsúlyoztuk, „hogy a társadalom földrajzi környezetének értelmezését bővíteni, és értékelését a gyakorlat igényéhez közelíteni kell” (PÉCSI M. 1979. Földr. Közl.). A környezeti hatás egyoldalú értelmezése a társadalmi-gazdasági haladás megítélésére vagy tervezésére mindig káros következményekkel járt. Így pl. a természeti tényezők és körülmények egyoldalú túlértékelése a társadalom és a gazdaság fejlődésére a fatalista földrajzi determinizmus káros, tudományosan kellően meg nem alapozott szemléletének adott táptalajt. Míg a gazdasági-társadalmi tevékenység mindenhatóságának hirdetése a környezeti pesszimizmushoz vezetett. Ez az indeterminista szemlélet figyelmen kívül hagyta a természeti környezeti adottságok hatását, előnyös vagy korlátozó szerepét a társadalom termelési-gazdasági-kulturális tényezőire.

Értelmezésünk szerint a földrajzi környezet nem pusztán természeti, de nem is csupán társadalmi történeti kategória. Az egyoldalúan szűk értelmezésű környezetszemlélettel szemben négy alrendszerből álló környezeti modellt állítottunk fel (lásd 1. táblázat PÉCSI M. 1979. Földr. Közl.).

A környezetvédelem és a társadalom életkörülményeinek javítása nem választható el a gazdaság ésszerű és térbelileg is arányos fejlesztésétől. A környezetvédelem ui. nem lehet csupán a társadalom defenzív tevékenysége, hanem egyúttal ésszerű természethasznosítás, környezetkímélő ipari és mezőgazdasági termelés s nem pazarló fogyasztás. Éppen ezért a területi tervezés számára a társadalom földrajzi környezete nemcsak a természeti környezetet jelenti, hanem magába foglalja az átalakított természeti környezetet, az egész termelő szférát a munkaerővel együtt, továbbá a fogyasztási szférát annak minden vonzatával. Az idő rövideje miatt e helyen csupán utalni tudok többek között a Földrajzi Közlemények 1979. 1—3. számában megjelent, a témával részletesen foglalkozó tanulmányomra, amelyben érveket sorakoztattam fel arra, miért szükséges a földrajzi környezet teljes körének rendszerű szemlélete és kutatása. Úgy ítélem meg, ez az értelmezés a földrajztudományban ismét a gyakorlatban és a közművelődésben egyaránt napjaink fontos koncepciójává vált. A földrajzi környezetnek az ilyen értelmezése, szemlélete és kutatása biztosítja, hogy a földrajz nem esik szét ágazati tudományokra.

A földrajz egyik döntő fontosságú feladata ma hazánk egyes tájaiban, gazdasági körzeteiben vagy közigazgatási egységeiben a földrajzi környezet teljes állapotának, potenciális adottságai változásainak felmérése és értékelése. Ilyen szemléletű és módszerű feldolgozást kezdeményeztünk a Dél-Dunántúlon, amely a Magyarország tájmonográfia sorozat 4. köteteként napjainkban jelent meg. Célkitűzésünk az volt, hogy a természeti környezet tényezőit, azok kapacitását, vagyis a társadalmi újratermelés számára hasznosítható lehetőségeket mint a régió természeti potenciálját ismételten felmérjük, és összevessük a szocialista gazdálkodásunk különböző termelői, fogyasztói, lakóhelyi és munkaerő-adottságaival, ill. potenciáljával. Keressük a változások tendenciáit és azok rugóit az ésszerű területhasználat érdekében. Ilyen koncepcióval dolgozunk, kutatunk tovább az ország többi nagy régióiban, a települések és környezetük közötti összefüggések, hatások vizsgálatában, a természeti, főként a megújuló erőforrásaink felmérésében stb.

Az elkövetkező periódusban elnökségünk a Magyar Földrajzi Társaság szakosztályai és vidéki osztályai rendezvényein, sőt a vándorgyűlésen is jórészen olyan földrajzi témák, előadások megvitatását szorgalmazza, amelyek a földrajznak mind tudományos közéleti, mind pedig közoktatási-közművelődési szerepét (egyre jobban) megnövelik. Ilyenek lehetnek pl.:

- A földrajz szerepe a természeti környezeti tényezők, erőforrások állapotának, változásainak minősítésében.
- Földrajzi módszerek alkalmazása a természeti környezet és a társadalmi tevékenység (termelés, fogyasztás) kölcsönhatása vizsgálatában.
- Természeti és gazdasági erőforrásaink jelentősége és a termelés térbeli kapcsolata.
- Racionális természet-, ill. környezethasznosítást elősegítő földrajzi módszerek.
- A településhálózat szerepe és hatása a földrajzi környezeti rendszerben.

A fenti témák mindegyikének fontos oktatásmódszerbeli és nevelésszemléletű derivátumai is vannak, éppen ezért biztosítani kell, hogy a földrajz a természet- és főként a környezetvédelmi nevelésben és az integrált földrajzi környezet rendszerrelvű (ok-okozati) szemléletében és annak megértésében vezető szerepet vállaljon.

Tervezzük, hogy már a közeljövőben szorosabb kapcsolat szövődjék Társaságunk folyóirata és a földrajztanárok között.

Fokozottabb figyelmet fordítunk továbbá arra is, hogy nagy elődeink földrajzi munkásságáról jelentős évfordulókon (pl. a 75 éve született BULLA BÉLÁRÓL 1981 szeptemberében Keszthelyen) megemlékezzünk.^{1,2}

Szeretnénk felhasználni a vándorgyűléseket arra is, hogy a földrajztanárok széles tábora és egyúttal a megye vezetői és irányító szervei is megismerked-

¹ A megemlékezés tudományos ülés keretében 1981. szept. 20-án megtörtént. Az emlék-ülés anyagát folyóiratunk következő száma (1982/4. sz.) közli. (A szerk.)

² Az elmúlt évben emlékeztek meg a földtudomány képviselői A. WEGENER meteorológus születésének – 100. évfordulójáról. WEGENER elméletét a kontinensek vándorlásáról sokáig, az 1950-es évekig kételkedve fogadták. Az 1960-as évektől a Wegener-féle elmélet pontos geofizikai és geológiai mérésadatok alapján igazolódott, és tanítása a mai ún. lemeztectonikai koncepcióba integrálódott; ennek mintegy úttörő előfutáraként értékelhető. A lemeztectonikai koncepció – mint ismeretes – forradalmi jelentőségű lett a kontinensek, óceánok és hegységrendszerek, sőt, az ásványi nyersanyagok keletkezésének értelmezésében.

jenek a földrajzi kutatásokkal. Ennek érdekében könyvkiállítást és poszter-bemutatót fogunk tartani, amelynek során kiki érdeklődése szerint informálódhat a témájukat bemutató kutatóktól. Ugyanezt az eljárást kívánjuk alkalmazni az új oktatási módszerek és elvek bemutatására, továbbá a középiskolai országos földrajzi tanulmányi versenyeken díjnyertes dolgozatok ismertetésével is.³

Az újonnan választott elnökség és főtítkár nevében megköszönöm a Társaság tagjainak belénk helyezett bizalmát. A hat szakosztály és hét vidéki osztály elnökei és titkárai egyetértésével ígérjük, hogy tevékenységünkkel a Magyar Földrajzi Társaság széles érdeklődési körű tagsága érdekeit mindig figyelembe vesszük, és legjobb tudásunk szerint szolgáljuk.

Végezetül hadd fejezzem ki köszönetem mindazoknak, akik e rendezvényünk sikeres megvalósításáért fáradoztak.

Ezzel a Magyar Földrajzi Társaság 34. vándorgyűlését megnyitom.

³ 1981-ben 254 tanuló indult három témában. Az első tíz helyezett diák, tanár és iskola megnevezése a következő:

1. FÁBRI ZSUZSA IV. o.	FÁBRI MIHÁLY
Gödöllő, Török Ignác Gimnázium
2. TÖRÖCSIK TÜNDE IV. o.	RÉPÁSI BERTALANNÉ
Törökszentmiklós, Bercsényi Gimnázium
3. KIS KRISZTINA III. o.	KÜRTI GYÖRGY
Cegléd, Kossuth Lajos Gimnázium
4. HARGITAI PÉTER III. o.	TAKÁCS LAJOS
Budapest, Fazekas M. Gimnázium
5. BORSZÉKI FERENC III. o.	Dr. PORPÁCZY MÁRIA
Budapest, Táncsics M. Gimnázium
6. VARRÓ LÁSZLÓ IV. o.	Dr. MÉSZÁROS ISTVÁNNÉ
Budapest, Fazekas M. Gimnázium
7. BOTTYÁN ZSOLT III. o.	RÉPÁSI BERTALANNÉ
Törökszentmiklós, Bercsényi Gimnázium
8. TAMÁS GIZELLA IV. o.	Dr. LAKATOS LAJOSNÉ
Dr. BÉLA DÉNES
Kalocsa, I. István Gimnázium
9. AGÓCS ANNAMÁRIA III. o.	Cegléd, Kossuth Lajos Gimnázium
10. VERESS BERTALAN III. o.	GONDA LÁSZLÓNÉ
Debrecen, Református Gimnázium